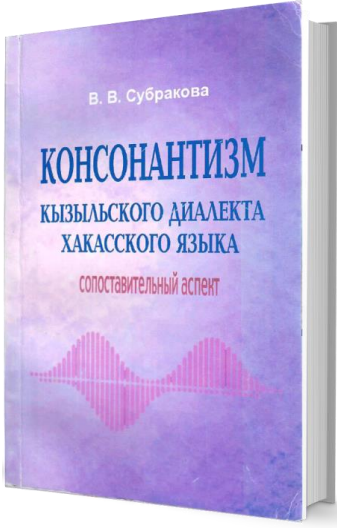

Subrakova Viya Vasilyevna, Konsonantizm Kızılskogo Dialekta Hakasskogo Yazıka: Sopostavitel'nyy Aspekt (Hakasçanın Kızıl Diyalektinin Ünsüz Sistemi: Karşılaştırmalı Bakış Açısı), Abakan: OOO Knijnoe İzdatel'stvo "Brigantina", 2017, 172 sayfa. (ISBN 978-5-904239-89-3)

Arş. Gör. Şima DOĞAN*

Bugün, çoğunluğu Rusya Federasyonu içerisinde özerk bir cumhuriyet olan Hakasya'da yaşamakta olan Hakaslar, hem sahip oldukları zengin kültür, hem yaşadıkları coğrafya hem de dilleri açısından pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Sovyetler Birliği öncesinden itibaren Sagay, Kaç, Şor, Beltir, Koybal ve Kızıl olmak üzere altı alt-etnik gruba ayrılan Hakaslar, bugün artık bazı boyların birbirleri içerisinde erimesi sonucunda Sagay, Kaç, Kızıl ve Şor olmak üzere dört grupta ele alınmaktadırlar. Hakas ağızları da bu etnik adlandırmalara paralel olarak aynı dört grup üzerinden değerlendirilmektedir.

Hakas ağızlarına ait ilk malzemelerin temininde Sibiry'a'nın keşfi için düzenlenmiş olan bilimsel geziler oldukça önemlidir. 18. yüzyıl başlarında, ilk olarak D. G. Messerschmidt ile başlayan bilimsel geziler, ardından G. F. Miller, P. S. Pallas ve J. G. Georgi ile devam etmiştir. Doğrudan dil malzemelerini kayıt altına alma amacı taşımasa da bu çalışmalar, bölge halklarının kültürleri ve bölgenin coğrafi zenginliklerinin yanı sıra önemli dil malzemelerini ihtiva etmesi bakımından da oldukça önemlidir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise doğrudan ve ilk olarak Hakas ağızları hakkında ayrıntılı çalışmalar yapan bir bilim adamı olarak karşımıza M. A. Castrén çıkmaktadır. M. A. Castrén başta olmak üzere W. Radloff ve N. F. Katanov Hakas ağızları çalışmalarının temelini atmışlardır. Hakas ağızları ve fonetiği üzerine önemli çalışmalar ortaya koyan pek çok değerli Türkolog hâlen daha çalışmalarına devam etmektedir.

* Ege Üniversitesi, TDAE, Türk Dünyası Edebiyatları ABD, dogan_sima@hotmail.com

Bugün Hakas Dil, Edebiyat ve Tarih Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü'nde (HakNİİYALİ) Dil Bölümünde çalışmalarını sürdürmekte olan Viya Vasilyevna Subrakova, Hakas ağızları üzerine çalışmaları devam ettirmekte olan önemli isimlerden birisidir.

“Konsonantizm nijne-tyoyskogo govora sagayskogo dialektta hakasskogo yazıka: sopostavitel’niy aspekt” (2005), *“Sistema soglasnih sagayskogo dialektta hakasskogo yazıka: sopostavitel’niy aspekt”* (2006), *“İstoriya izuçeniya konsonantov dialektov hakasskogo yazıka”* (2011) gibi Hakas ağızları üzerine önemli bilimsel çalışmaların sahibi olan Viya Vasilyevna Subrakova, *Konsonantizm kızılskogo dialektta hakasskogo yazıka: sopostavitel’niy aspekt* (Hakasçanın Kızıl Diyalektinin Ünsüz Sistemi: Karşılaştırmalı Bakış Açısı) adlı kitabıyla bu çalışmalarına bir yenisini daha eklemiştir.

Yazarın 2017 yılında yayımlanan bu eseri, Güney Sibirya Türk dilleri çerçevesinde karşılaştırmalı bir analiz yapılarak Hakasçanın Kızıl diyalektinin ünsüz sistemini ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Eser, Sibirya Türk dillerinin araştırılmasında en önemli merkezlerden biri olan Novosibirsk'te Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Bölümü (SO RAN) Filoloji Enstitüsünde bulunan Deneysel-Fonetik Araştırmalar Laboratuvarında kullanılan yöntemlerle yayıma hazırlanmıştır. Eserde, seslerin artikülasyonu ve akustik özelliklerinin incelenmesi, ses dosyalarının oluşturulması ve işlenmesinde CoolEdit, Audiocon, CoolPro, WinCecil, SpeechAnalyzer programları kullanılmıştır. Dilbilimi içerisinde en zor çalışma alanlarından biri olan ağız araştırmalarında özellikle metnin çözümlenmesi aşamasında karşılaşılan zorluklar için teknolojik yöntemlerden faydalanmanın gerektiği ortadadır. Bu anlamda eser, Kızıl diyalektinin ünsüz sistemini ilk kez bir laboratuvar ortamında sistemli bir şekilde ele alması bakımından oldukça önemlidir.

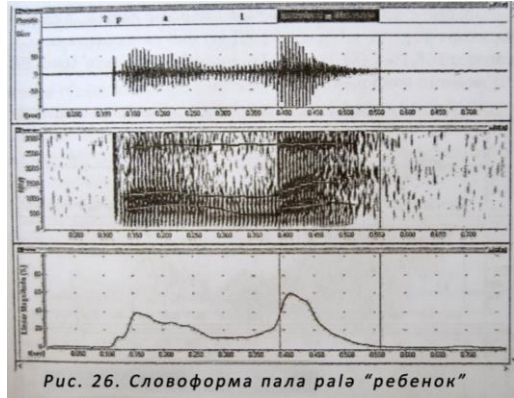
Bu çerçevede hazırlanan eser, *Giriş* (s. 5-6), *Sonuç* (s. 150-152), *Ekler* (s. 153-160) ve *Kaynakça* (s. 161-171) dışında dört bölümden oluşmaktadır.

Yazar, *Giriş* (s. 5-6) bölümünde, Hakasçanın genel Türk dili içerisindeki yeri ve Hakas yazı dilinin dayandığı Kaç ve Sagay ağızlarının henüz tam olarak standartlaşmadığına kısaca değindikten sonra Hakasçanın bütün diyalektlerinin ve alt ağızlarının incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ardından eserin yazılış amacını açıkladıktan sonra, Hakasçanın fonetiği üzerine yapılacak çalışmaların mutlak surette yüksek çözünürlüklü röntgen ve elektronik cihazlar yardımıyla yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Son olarak da, Kızıl diyalektinin fonetiğinin ilk kez bu eserde, deneysel ve fonetik metotlarla incelendiği ve ünsüzlerin envanterinin çıkartılarak yapısal özelliklerinin belirlenip ortaya konduğu bilgisiyle giriş kısmı tamamlanmıştır.

Eserin “Sorunun Tarihsel Süreci - Araştırmanın Yöntemi ve Kavramsal-Terminolojik Alt Yapısı (s. 7-28)” ana başlıklı birinci bölümü, “Hakaslar ve Hakasça (s. 7-9)”, “Hakasçanın diyalekt ve ağız sistemi içerisinde Kızıl diyalekti (s. 9-11)”, “Sorunun tarihsel süreci (s. 11-15)”, “Kavramsal-terminolojik alt yapı (s. 16-21)” ve “Araştırmanın yöntemi (s. 21-28)” olmak üzere beş alt başlıktan oluşmaktadır. Yazar bu bölümde, Hakasların nüfusu ve Hakasçanın genel Türk dili içerisindeki yerine değindikten sonra Kızıl diyalektinin karakteristik fonetik özellikleri üzerinde durmuştur. *Sorunun tarihsel sürecinde*, Kızıl etnoniminin ortaya çıkışı, Kızılların yaşadıkları coğrafya ve Kızıl diyalekti araştırmalarının tarihine dair önemli bilgiler verilmektedir. *Kavramsal-terminolojik alt yapıda* yazar, çalışmada kullandığı terimler ile V. M. Nadelyayev’in Sibirya dillerindeki ünsüzleri belirlemek için öne sürdüğü bazı terimler üzerinde durmaktadır. Son olarak, araştırmada kullanılan yöntemler açıklanarak birinci bölüm sona ermiştir.

“Hakasçanın Kızıl Diyalektinin Ünsüz Yapısı (s. 29-67)” ana başlığını taşıyan ikinci bölümde, “Ünsüzlerin dağılımı ve envanteri (s. 29-47)” ve “Kızıl diyalektinde kelime ortasında iki ünsüz kombinasyonları (s. 47-67)” adlı iki alt başlık yer almaktadır. Burada yazar, Kızıl diyalektinin ünsüz envanterini ortaya koyduktan sonra, ötümlü ve az ötümlü¹ ünsüzlerinin dağılımı hakkında bilgiler vermiştir.

“Hakasçanın Kızıl Diyalektinde Ünsüzlerin Yapısı (s. 68-110)” başlığını taşıyan üçüncü bölüm, “Ötümlü ünsüzlerin nitelik ve nicelik özellikleri (s. 68-92)”, “Az ötümlü ünsüzlerin nitelik ve nicelik özellikleri (s. 92-106)” ve “Sonuçlar: Hakasçanın Kızıl diyalektinin ünsüz sistemi (s. 106-110)” olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde, Kızıl diyalektinin ötümlü ve az ötümlü ünsüzlerinin niteliksel ve niceliksel özellikleri ortaya konmuş, ünsüzlerin yapısal ilkeleri belirlenerek Kızıl diyalektindeki ünsüzlerin karakteristik artikülasyonu ve akustik özellikleri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kızıl diyalektindeki ötümlü ünsüzlerin ayırt

¹ Az ötümlü ünsüzler terimi, V. M. Nadelyayev tarafından, Sibirya halklarının dilleri üzerine olan çalışmasında, geleneksel olarak sedalı şekilde yorumlanan ünsüzleri göstermek amacıyla önerilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Subrakova, Viya Vasilyevna (2017). *Konsonantizm Kızılskogo Dialekta Hakasskogo Yazıka: Sopostavitel'nyy Aspekt*, Abakan: OOO Kniznoe İzdatel'stvo "Brigantina": 17.

edici hususları tespit edilirken kelimeler, yanda kitaptan verilen grafik örneğinde de görüleceği üzere, CoolEdit, Audiocon ve WinCecil programlarının yardımıyla kaydedilmiştir. Çalışma esnasında seslerin mutlak süreleri milisaniye cinsinden ölçülmüş, göreceli süreleri ise yüzlük sistem üzerinden değerlendirilmiştir.

“Güney Sibiry Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Ünsüz Sistemleri (s. 111-149)” başlıklı dördüncü bölümde ise, “Güney Sibiry Türk Dillerinin Ünsüz Envanteri (s. 112-113)”, “Güney Sibiry Türk Dillerinde Ünsüzlerin Artikülasyonu ve Akustik Özellikleri (s. 113-143)” ve “Sonuçlar: Güney Sibiry Türk Dillerinin Ünsüz Sistemlerinin Genel ve Karakteristik Özellikleri (s. 144-149)” adlı üç alt başlık bulunmaktadır. Eserin bu son bölümünde, Kızıl diyalektinin ünsüz sistemi ile Güney Sibiry Türk dilleri arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılarak bunlar arasındaki ortak ve karakteristik özellikler ortaya konmuştur. Karşılaştırma yapılan Güney Sibiry Türk dilleri arasında Hakaşça, Altayca, Şorca, Baraba Tatarcası ve Tuvaca yer almaktadır.

Çalışmanın *Sonuç* (s. 150-152) bölümünde, Kızıl diyalektinin ünsüz sistemi, deneysel ve fonetik yöntemlerle incelenmiş, bunun sonucunda tespit edilen ünsüzlerin artikülasyonu ve akustik özellikleri bakımından temel karakteristiği izah edilmiştir. Böylece, Kızıl diyalektindeki 12 ötümlü ve 7 az ötümlü ünsüzün tanımlaması yapılmıştır.

Ekler (s. 153-160) kısmında, kısaltmalar, kaynak kişi listesi ve fonetik araştırma için kullanılan kelime ve cümle örnekleri sıralanmıştır.

Eserin sonunda yer alan *Kaynakça* bölümünde ise faydalanılan eserlerin künyesi verilmiştir.

Burada tanıtmaya çalıştığımız, Viya Vasilyevna Subrakova'nın *Konsonantizm kızılskogo dialekta hakasskogo yazıka: sopostavitel'nyy aspekt* (Hakaşçanın Kızıl Diyalektinin Ünsüz Sistemi: Karşılaştırmalı Bakış Açısı) adlı eseri, Hakaşçanın Kızıl diyalektinin ünsüz sisteminin ortaya konduğu önemli bir yayındır. Yazar tarafından da belirtildiği üzere, Kızıl diyalektinin ilk kez bir laboratuvar ortamında sistemli bir şekilde ve Güney Sibiry Türk dilleri ile karşılaştırmalı bir analizle ele alınmış olması, eserin değerini daha da arttırmıştır. Türkoloji alanında yapmış olduğu bu hizmetten dolayı kendisini kutluyor ve çalışmalarının devamını diliyoruz.